

European Treaty Series - No. 148

**АЙМАҚТЫҚ ТІЛДЕРДІҢ НЕМЕСЕ АЗШЫЛЫҚ ТІЛДЕРІНІҢ
ЕУРОПАЛЫҚ ХАРТИЯСЫ**

Страсбург, 1992 жылғы 5 қараша

Кіріспе

Осы Хартияға қол қойған Еуропа Кеңесіне мүше мемлекеттер,

Еуропа Кеңесінің мақсаты оның мүшелерінің арасында, атап айтқанда, олардың ортақ мұрасын құрайтын идеалдар мен қағидаларды сақтап қалу және іске асыру үшін көбірек бірлікке қол жеткізу болып табылатынын ескере отырып;

біркатарына ықтимал құрып кету қатері төніп тұрған Еуропаның тарихи аймақтық тілдерін немесе азшылық тілдерін қорғау Еуропаның мәдени байлығы мен дәстүрлерін қолдауға және дамытуға үлес қосатынын ескере отырып;

Жеке адамның және қоғамның өмірінде аймақтық тілді немесе азшылық тілін пайдалану құқығы Бірікке Ұлттар Ұйымының Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактисінде бекітілген қағидаларға сәйкес және Адам құқықтары мен негізгі бостандықтарын қорғау туралы еуропалық конвенцияның рухына сай ажырамас құқық болып табылатынын ескере отырып;

ЕҚЫК шеңберінде атқарылған жұмысты және, атап айтқанда, 1975 жылғы Хельсинки Қорытынды актісін және 1990 жылғы Копенгаген Кеңесінің құжатын назарға ала отырып;

Мәдениеттердің өзара араласуының және көп тілділіктің маңызын баса көрсете отырып және аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін қорғау мен дамыту ресми тілдерге және оларды зерделеу қажеттілігіне нұқсан келтіретіндей жүзеге асырылмауға тиіс екенін ескере отырып;

Еуропаның әр түрлі елдері мен аймақтарында аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін қорғау және қолдау ұлттық егемендік пен аумақтық тұтастықтың шеңберінде демократия және мәдени сан алуандық қағидаларын негізге алатын Еуропаның құрылысына маңызды үлес қосатынын ұғына отырып;

Еуропалық мемлекеттердің әр түрлі аймақтарының ерекше жағдайлары мен тарихи дәстүрлерін назарға ала отырып,

Төмендегі туралы келісті:

I Бөлім. Жалпы ережелер

1-бап. Айқындамалар

Осы Хартияның мақсаттары үшін:

- a “аймақтық тілдер немесе азшылық тілдері” термині:
  - i нақты мемлекеттің аумағында мемлекеттің қалған халқына қарағанда саны жағынан аз топты құрайтын сондай мемлекеттің тұрғындары дәстүрлі түрде пайдаланатын тілдерді; және
    - ii сондай мемлекеттің ресми тілінен (тілдерінен) өзгеше тілдерді білдіреді;
- оларға сондай мемлекеттің мемлекеттік тілінің (тілдерінің) диалектілері де, мигранттардың тілдері де кірмейді;
- b “аймақтық тіл немесе азшылық тілі пайдаланылатын аумақ” термині онда аталған тіл халықтың бір бөлігінің араласу құралы болып табылатын, осы Хартиямен көзделген қорғау және дамыту бойынша әр түрлі шаралар қабылдау үшін негіз болып табылатын аумақ;

- с “аумақтық емес тілдер” термині мемлекеттің тұрғындары пайдаланатын, мемлекеттің басқа халқының тілінен немесе тілдерінен өзгеше, мемлекеттің аумағында дәстүрлі пайдаланылатынына қарамастан, оның қандай да белгілі бір ауданымен байланыстырыла алмайтын тілдерді білдіреді.

2-бап. Міндеттемелер

- 1 Әр Қатысушы тарап өзінің аумағында қолданылатын және 1-бапта берілген айқындамаға сәйкес келетін барлық аймақтық тілдерге немесе азшылық тілдеріне II Бөлімнің ережелерін қолдануды міндетіне алады.
- 2 Бекіту, қабылдау немесе құптау кезінде көрсетілген әр тілге қатысты әр Қатысушы 3-бапқа сәйкес Хартияның III бөлігінің ережелерінен іріктеліп алынған кем дегенде отыз бес тармақты немесе тармақшаны, соның ішінде 8- және 12-баптардан іріктеліп алынған кем дегенде үш тармақты және 9, 10, 13-баптардан іріктеліп алынған бір тармақты қолдануды міндетіне алады.

3-бап. Іс жүзіндегі шаралар

- 1 Әр Уағдаласушы Мемлекет өзінің бекіту, қабылдау немесе құптау туралы құжатында оларға 2-бапқа 2-тармаққа сәйкес іріктеліп алынған тармақтар қолданылатын әрбір аймақтық тілді немесе азшылық тілін, не болмаса оның бүкіл аумағында немесе оның бір бөлігінде сондай кеңінен пайдаланылмайтын ресми тілді айқындайды.
- 2 Кез келген Қатысушы тарап кейіннен кез келген уақытта Бас хатшыны өзінің бекіту, қабылдау немесе құптау туралы құжатында көрсетілмеген, Хартияның кез келген басқа тармағының ережелерінен туындайтын міндеттемелермен өзінің келісетіні туралы, не болмаса осы баптың 1-тармағын өзінің басқа аймақтық тілдерге немесе азшылық тілдеріне, не болмаса оның бүкіл аумағында немесе оның бір бөлігінде сондай кеңінен пайдаланылмайтын басқа ресми тілдерге қолданатыны туралы құлақтандыра алады.
- 3 Осының алдындағы тармақта көзделген міндеттемелер бекітудің, қабылдаудың немесе мақұлдаудың ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады және олар туралы құлақтандырылған күннен бастап сондай күшке ие болады.

4-бап. Қазір қолданылатын қорғау режимдері

- 1 Осы Хартиядағы еш нәрсе Адам құқықтары туралы еуропалық конвенция кепілдік беретін қандай да бір құқықтардың шектелуі немесе бұзылуы ретінде түсінілмеуге тиіс.
- 2 Осы Хартияның ережелері аймақтық тілдердің немесе азшылық тілдерінің мәртебесіне не болмаса қандай да бір Қатысушы тарапта орын алуы немесе тиісті екі жақты және көп жақты келісімдермен көзделуі мүмкін азшылықтарға жататын тұлғалардың құқықтық режиміне қатысты бұлардан гөрі қолайлырақ ережелерді шектемейді.

5-бап. Қазіргі міндеттемелер

Осы Хартиядағы еш нәрсе БҰҰ Жарғысының мақсаттарына немесе мемлекеттердің егемендігі мен аумақтық тұтастығы туралы қағидаларды қоса алғанда, халықаралық құқық бойынша басқа міндеттемелерге қайшы келетін қандай да бір қызметке қатысуға немесе қандай да бір іс-қимылдарды жүзеге асыруға құқық ретінде түсініле алмайды.

6-бап. Ақпарат

Қатысушы тараптар мүдделі билік органдарының, ұйымдар мен тұлғалардың осы Хартиямен белгіленген құқықтар мен міндеттер туралы хабардар болуын қадағалауды міндетіне алады.

II Бөлім. 2-баптың 1-тармағына сәйкес көзделетін мақсаттар мен қағидалар**7-бап. Мақсаттар мен қағидалар**

- 1 Қатысушы тараптар аймақтық тілдер мен азшылық тілдеріне қатысты өздерінің саясатын, заңнамалық және іс-тәжірибелік қызметін сондай тілдер пайдаланылатын аумақтарда және әр тілдің жағдайына сәйкес, төмендегі мақсаттар мен қағидаларды негізге ала отырып жүзеге асырады:
  - a аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін мәдени байлықтың белгісі ретінде мойындау;
  - b бұрыннан бар немесе жаңа әкімшілік бөлу әр аймақтық тілді немесе азшылық тілін дамытуға кедергі туғызбауын қамтамасыз ету үшін, ондай аймақтық тілдің немесе азшылық тілінің географиялық ауданын құрметтеу;
  - c аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін қорғау мақсатында оларды қолдау бойынша шешуші іс-қимылдың қажеттілігі;
  - d қоғамдық және жеке өмірде ауызекі және жазбаша сөйлегенде аймақтық тілдердің немесе азшылық тілдерінің пайдаланылуына ықпалдасу және/немесе ынталандыру;
  - e тіл бірдей немесе ұқсас нысанда пайдаланылатын мемлекетте осы Хартиямен қамтылатын салаларда аймақтық тілді немесе азшылық тілін пайдаланатын топтар мен басқа топтардың арасындағы байланыстарды сақтап қалу және дамыту, сондай-ақ мемлекеттегі басқа тілдерді пайдаланатын басқа топтармен мәдени байланыстар орнату;
  - f аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін барлық тиісті сатыларда оқыту және үйрену үшін тиісті нысандар мен құралдарды қамтамасыз ету;
  - g аймақтық тілде немесе азшылық тілінде сөйлемейтін және ол пайдаланылатын ауданда өмір сүретін адамдар қаласа, оларға сол тілді үйренуге мүмкіндік беретін жағдайлар жасау;
  - h аймақтық тілдер мен азшылық тілдерін университеттерде немесе тең дәрежелі оқу орындарында оқып-үйренуге және зерттеуге ықпалдасу;
  - i осы Хартиямен қамтылатын салаларда екі немесе одан көп мемлекетте бірдей немесе ұқсас нысанда пайдаланылатын аймақтық тілдерге немесе азшылық тілдеріне қатысты ұлтаралық араласудың тиісті түрлеріне ықпалдасу.
- 2 Қатысушы тараптар, егер олар мұны әлі жасамаған болса, аймақтық тілді немесе азшылық тілін пайдалануға қатысты және оның сақталуын немесе дамуын тежеуді, не болмаса қатер келтіруді мақсат ететін кез келген орынсыз өзгешеліктерді, айырмашылықтарды, шектемелерді немесе артықшылықтарды жоюды міндетіне алады. Аймақтық тілдерге немесе азшылық тілдерін пайдаланатын адамдар мен қалған халықтың арасында тең құқылыққа жету мақсатында сондай тілдерге қатысты немесе олардың ерекшеліктері тиісті түрде ескерілген арнайы шаралардың қабылдануы одан кеңірек таралған тілдерді пайдаланатын адамдарды кемсітуге бағытталған қызмет ретінде қарастырылмайды.
- 3 Қатысушы тараптар тиісті шаралар қабылдау арқылы, соның ішінде аймақтық тілдерге немесе азшылық тілдеріне қатысты құрметтеуді, түсіністікті және шыдамдылықты өз елдерінде білім беру мен оқыту міндеттерінің қатарына енгізу жолымен елдің тілдік топтарының арасындағы өзара түсіністікке ықпалдасуды және бұқаралық ақпарат құралдарын сол мақсатқа жетуде ынталандыруды міндетіне алады.
- 4 Аймақтық тілдерге немесе азшылық тілдеріне қатысты өздерінің саясатын айқындау кезінде

Қатысушы тараптар сондай тілдерді пайдаланатын топтар білдіретін мұқтаждықтар мен ұмтылыстарды назарға алады. Қажет болған жағдайда, Қатысушы тараптар аймақтық тілдерге немесе азшылық тілдеріне қатысты барлық мәселелер бойынша билік орындарына жәрдем беруге арналған органдарды құруға ықпалдасады.

- 5 Қатысушы тараптар жоғарыдағы 1-4-тармақтарда тізімі берілген *mutatis mutandis* қағидаларын аумақтық емес тілдерге қолдануды міндетіне алады. Алайда, осы Хартияны жүзеге асыру үшін сондай тілдерге қатысты қабылданатын шаралардың сипаты мен ауқымы тиісті тілдерді пайдаланатын топтардың мұқтаждарын, ұмтылыстарын ескере отырып, және олардың дәстүрлері мен ерекшеліктеріне деген құрмет жағдайында икемді түрде айқындалуға тиіс.

III Бөлім. 2-баптың 2-тармағы бойынша міндеттемелерге сәйкес аймақтық тілдердің немесе азшылық тілдерінің қоғамдық өмірде пайдаланылуына ықпалдасатын шаралар

8-бап. Білім беру

- 1 Білім беруге қатысты Қатысушы тараптар сондай тілдер пайдаланылатын аумақтың шеңберінде, сондай тілдердің әрқайсысының жағдайына сәйкес және мемлекеттік тілді (тілдерді) оқытуға нұқсан келтірместен, төмендегілерді іске асыруды міндетіне алады:
  - a
    - i тиісті аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде мектепке дейінгі білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ету; немесе
    - ii тиісті аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде мектепке дейінгі білімнің елулі бөлігін алу мүмкіндігін қамтамасыз ету; немесе
    - iii жоғарыдағы i және ii тармақшаларда көзделген шаралардың бірін ең болмағанда олардың отбасылары өтінетін және саны ол үшін жеткілікті деп саналатын оқушыларға қолдану; немесе
    - iv егер мемлекеттік органдардың мектепке дейінгі білім беру саласында тікелей құзыреттілігі болмаса, жоғарыдағы i және ii тармақшаларда аталған шаралардың қолданылуын қолпаштау және/немесе ынталандыру;
  - b
    - i тиісті аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде бастауыш білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ету; немесе
    - ii тиісті аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде бастауыш білімнің елулі бөлігін алу мүмкіндігін қамтамасыз ету; немесе
    - iii бастауыш білім берудің шеңберінде тиісті аймақтық тілдердің немесе азшылық тілдерінің оқу бағдарламасының құрамдас бөлігі ретінде оқытылуын қамтамасыз ету; немесе
    - iv жоғарыдағы i - iii тармақшаларда көзделген шаралардың бірін ең болмағанда олардың отбасылары өтінетін және саны ол үшін жеткілікті деп саналатын оқушыларға қолдану; немесе
  - c
    - i тиісті аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде орта білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ету; немесе
    - ii тиісті аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде орта білімнің елулі бөлігін алу мүмкіндігін қамтамасыз ету; немесе
    - iii орта білім берудің шеңберінде тиісті аймақтық тілдердің немесе азшылық тілдерінің оқу бағдарламасының құрамдас бөлігі ретінде оқытылуын қамтамасыз ету; немесе

-
- iv жоғарыдағы i - iii тармақшаларда көзделген шаралардың бірін ең болмағанда олардың өздері немесе, қажет болған жағдайда, олардың отбасылары өтінетін және саны ол үшін жеткілікті деп саналатын оқушыларға қолдану;
  - d
    - i тиісті аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде техникалық немесе кәсіптік білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ету; немесе
    - ii тиісті аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде техникалық немесе кәсіптік білімнің елулі бөлігін алу мүмкіндігін қамтамасыз ету; немесе
    - iii техникалық немесе кәсіптік білім берудің шеңберінде тиісті аймақтық тілдердің немесе азшылық тілдерінің оқу бағдарламасының құрамдас бөлігі ретінде оқытылуын қамтамасыз ету; немесе
    - iv жоғарыдағы i - iii тармақшаларда көзделген шаралардың бірін ең болмағанда олардың өздері немесе, қажет болған жағдайда, олардың отбасылары өтінетін және саны ол үшін жеткілікті деп саналатын оқушыларға қолдану;
  - e
    - i тиісті аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде университетте және басқа жоғары білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ету; немесе
    - ii ондай тілдерді университеттегі және жоғары білім пәндері ретінде үйрену үшін жағдайлар жасау; немесе
    - iii егер жоғары оқу орындарына қатысты мемлекеттің рөлінің себебінен i және ii тармақшаларын қолдану мүмкін болмаса, аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде университеттік немесе жоғары білімнің басқа нысандарын ынталандыру және/немесе рұқсат ету немесе сондай тілдерді университеттік және жоғары білім пәндері ретінде үйренуге жағдай жасау;
  - f
    - i негізінен немесе түгелдей аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде оқытылатын, ересектерге арналған курстар мен біліктілікті арттыру жүйесінің құрылуын қамтамасыз ету; немесе
    - ii ондай тілдерді ересектерге арналған курстар мен біліктілікті арттыру жүйесінің пәндері ретінде ұсыну; немесе
    - iii егер мемлекеттік органдардың ересектерге білім беру саласында тікелей құзыреттілігі болмаса, ондай тілдердің ересектерге арналған курстар мен біліктілікті арттыру жүйесінің пәндері ретінде ұсынылуын қолпаштау және/немесе ынталандыру;
  - g аймақтық тілде немесе азшылық тілінде бейнеленген тарих пен мәдениеттің оқытылуын қамтамасыз ету үшін шаралар қабылдау;
  - h Қатысушы тарап қабылдаған а – g тармақшаларын жүзеге асыру үшін қажетті оқытушыларды дайындауды және қайта дайындауды қамтамасыз ету;
    - i аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде оқытуды ұйымдастыруда немесе дамытуда қабылданатын шаралар мен қол жеткен нәтижелерді байқауды жүзеге асыратын және жиналған деректердің негізінде жұртшылыққа жария етілетін мерзімдік баяндамаларды дайындау үшін жауапты бақылау органын немесе органдарын құру.
- 2 Аймақтық тілдер немесе азшылық тілдері дәстүр бойынша пайдаланылмайтын білім беруге қатысты және өзге аумақтарға қатысты, Қатысушы тараптар аймақтық тілді немесе азшылық тілін пайдаланатын адамдардың саны соғына тұрады деген шартпен, білім берудің барлық тиісті сатыларында аймақтық тілде немесе азшылық тілінде, не болмаса сондай тілдің оқытылуына рұқсат етуді, ынталандыруды немесе қамтамасыз етуді міндетіне алады.

9-бап. Сот органдары

- 1 Қатысушы тараптар аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын тұрғындардың саны төменде көрсетілген шараларды ақтайтын сот округтарына қатысты сондай тілдердің әрқайсысының жағдайына орнына сәйкес және осы тармақпен берілетін мүмкіндіктерді судья әділсотты тиісті түрде атқару үшін кедергі ретінде қарастырмайды деген шартпен төмендегілерді міндетіне алады:
  - a қылмыстық істер бойынша сот ісінде:
    - i тараптардың бірі өтініш жасаған жағдайда, сотта істі тыңдаудың аймақтық тілде немесе азшылық тілінде жүргізілуін қамтамасыз ету; және/немесе
    - ii айыпталушының аймақтық тілді немесе азшылық тілін пайдалану құқығына кепілдік беру; және/немесе
    - iii жазбаша немесе ауызекі сұратулар мен куәгерлік жауаптардың тек аймақтық тілде немесе азшылық тілінде тұжырымдалғанының себебінен ғана қабылданбайтын ретінде қарастырылмауын қамтамасыз ету; және/немесе
    - iv сұрату бойынша сот ісіне байланысты құжаттарды мүдделі тұлғалардың тарапынан қосымша шығын шығармастан аудармашының көмегіне жүгіне отырып, тиісті аймақтық тілде немесе азшылық тілінде жасау;
  - b азаматтық істер бойынша сот ісінде:
    - i тараптардың бірі өтініш жасаған жағдайда, сотта істі тыңдаудың аймақтық тілде немесе азшылық тілінде жүргізілуін қамтамасыз ету; және/немесе
    - ii процеске қатысушы соттың алдына жеке өзі келуге тиіс болғанда, оның тарапынан қосымша шығын шығармастан өзінің аймақтық тілін немесе азшылық тілін пайдалануға рұқсат ету; және/немесе
    - iii қажет болған жағдайда аудармашының көмегіне жүгіне отырып, құжаттардың және куәгерлердің жауаптарының аймақтық тілде немесе азшылық тілінде ұсынылуына рұқсат ету;
  - c әкімшілік құқық бұзу туралы істер бойынша сот ісінде:
    - i тараптардың бірі өтініш жасаған жағдайда, сотта істі тыңдаудың аймақтық тілде немесе азшылық тілінде жүргізілуін қамтамасыз ету; және/немесе
    - ii процеске қатысушы соттың алдына жеке өзі келуге тиіс болғанда, оның тарапынан қосымша шығын шығармастан өзінің аймақтық тілін немесе азшылық тілін пайдалануға рұқсат ету; және/немесе
    - iii қажет болған жағдайда аудармашының көмегіне жүгіне отырып, құжаттардың және куәгерлердің жауаптарының аймақтық тілде немесе азшылық тілінде ұсынылуына рұқсат ету;
  - d осының алдындағы b және c тармақтарының i – iii тармақшаларының қолданылуы және аудармашының қызметтеріне ықтимал жүгіну мүдделі тұлғалар үшін қосымша шығындарды туғызбауы үшін шаралар қабылдау.
- 2 Қатысушы тараптар төмендегілерді міндетіне алады:

- a Мемлекетте жасалған құжаттардың жарамдылығын тек олардың аймақтық тілде немесе азшылық тілінде дайындалғанының негізінде ғана мойындамау; немесе
  - b қатысушы мемлекетте жасалған тараптардың арасында дайындалған заңи құжаттарды тек олардың аймақтық тілде немесе азшылық тілінде дайындалғанының негізінде ғана мойындаудан бас тартпау және ондай тілдерді пайдаланбайтын мүдделі үшінші тараптың алдында құжаттың мазмұнын оған сілтеме жасайтын тұлға (тұлғалар) оның назарына жеткізуге тиіс деген шартпен, оларға сілтеме жасау мүмкіндігін қамтамасыз ету; немесе
  - c қатысушы мемлекетте жасалған тараптардың арасында дайындалған заңи құжаттарды тек олардың аймақтық тілде немесе азшылық тілінде болуының негізінде ғана мойындаудан бас тартпау.
- 3 Егер заңнамалық актілермен басқаша көзделмеген болса, Қатысушы тараптар заңнамалық актілердің мәтіндерінің әсіресе сондай тілдерді пайдаланатын тұлғаларға тікелей қатысы бар аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде болуын қамтамасыз етуді міндетіне алады.

10-бап. Әкімшілік органдар мен мемлекеттік қызметтер

- 1 Қатысушы мемлекеттің аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын тұрғындардың саны төмендегі көрсетілген шараларды ақтайтын әкімшілік округтарында әр тілдің орнына сәйкес және оның қаншалықты мүмкін болып табылатынына қарай Қатысушы тараптар төмендегілерді міндетіне алады:
  - a
    - i әкімшілік билік орындарының аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдалануын қамтамасыз етуді; немесе
    - ii өздерінің жұртшылықпен байланыстарды жүзеге асыратын өкілдерінің оларға сондай тілдерде жүгінетін адамдармен қарым-қатынасында аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдалануын қамтамасыз ету; немесе
    - iii аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын адамдардың сондай тілдерде ауызекі немесе жазбаша өтініштер беру және алу мүмкіндігі болуын қамтамасыз ету; немесе
    - iv аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын адамдардың сондай тілдерде ауызекі немесе жазбаша өтініштер беру мүмкіндігі болуын қамтамасыз ету; немесе
    - v аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын адамдардың сондай тілдерде құжатты жарамды түрде бере алуын қамтамасыз ету;
  - b кеңінен пайдаланылатын әкімшілік құжаттар мен бланкілердің аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде немесе екі тілдегі нұсқада халық үшін қолжетімді болуын қадағалау;
  - c әкімшілік билік орындарына құжаттарды аймақтық тілде немесе азшылық тілінде жасауға рұқсат ету.
- 2 аумағында аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын тұрғындардың саны төмендегі көрсетілген шараларды ақтайтындай деңгейдегі жергілікті және аймақтық билік орындарына қатысты, Қатысушы тараптар төмендегіге рұқсат етуді және/немесе ынталандыруды міндетіне алады:
  - a аймақтық немесе жергілікті билік органдарының аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдалануы;
  - b аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын тұлғалардың сондай тілдерде ауызекі немесе жазбаша өтініштер беруге мүмкіндігі;

- c аймақтық билік орындарының өздерінің ресми құжаттарын сондай-ақ тиісті аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде жариялауы;
  - d жергілікті билік орындарының өздерінің ресми құжаттарын сондай-ақ тиісті аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде жариялауы;
  - e аймақтық билік орындарының өздерінің ассамблеяларындағы пікірталас барысында, мемлекеттік тілдің (тілдердің) пайдаланылуын жоққа шығармастан, аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдалануы;
  - f жергілікті билік орындарының өздерінің ассамблеяларындағы пікірталас барысында, мемлекеттік тілдің (тілдердің) пайдаланылуын жоққа шығармастан, аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдалануы;
  - g аймақтық тілдердегі немесе азшылық тілдеріндегі дәстүрлі немесе топонимикалық дұрыс жер аттарын қажет болған жағдайда мемлекеттік тілдегі (тілдердегі) атауымен бірге пайдалану немесе қабылдау.
- 3 Әкімшілік билік орындары немесе олардың атынан әрекет ететін басқа тұлғалар жүзеге асыратын мемлекеттік функцияларға қатысты, Қатысушы тараптар аймақтық тілдер немесе азшылық тілдері пайдаланылатын аумағында, әр тілдің орнына сәйкес және қаншалықты мүмкін екеніне қарай төмендегілерді міндетіне алады:
- a сондай функцияларды атқару кезінде аймақтық тілдердің немесе азшылық тілдерінің пайдаланылуын қамтамасыз ету; немесе
  - b аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын адамдарға сондай тілдерде өтініш беруге және жауабын алуға рұқсат ету; немесе
  - c аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын адамдарға сондай тілдерде өтініш беруге рұқсат ету.
- 4 Өздері келіскен 1-, 2- және 3-тармақтардың ережелерін орындау мақсатында Қатысушы тараптар төмендегі шаралардың біреуін немесе бірнешеуін қабылдауды міндетіне алады:
- a қажетіне қарай жазбаша және ауызекі аударманы қамтамасыз ету;
  - b ресми тұлғалар мен басқа да мемлекеттік қызметшілерді жұмысқа қабылдауды және, қажет болған жағдайда, дайындауды жүзеге асыру;
  - c аймақтық тілді немесе азшылық тілін меңгерген мемлекеттік қызметшілердің сондай тіл пайдаланылатын ауданға тағайындау туралы өтініштерін мүмкіндігінше қанағаттандыру.
- 5 Қатысушы тараптар мүдделі тұлғалардың өтініші бойынша аймақтық тілдегі немесе азшылық тіліндегі аты-жөндерді пайдалануға немесе қабылдауға рұқсат етуді міндетіне алады.

11-бап. Бұқаралық ақпарат құралдары

- 1 Аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын тұлғаларға қатысты, сондай тілдерде сөйлейтін аумақтарда, әр тілдің жағдайына сәйкес, мемлекеттік биліктің құзыреті, өкілеттіктері және қызметі тікелей немесе жанама түрде таралатын дәрежеде және бұқаралық ақпарат құралдарының тәуелсіздігі мен дербестігі туралы қағиданы шектеместен, Қатысушы тараптар төмендегілерді міндетіне алады:
- a радио мен теледидар мемлекеттік қызметтің рөлін қаншалықты дәрежеде атқаратынына қарай:

-
- i аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде хабар тарататын кем дегенде бір радиостанция мен бір теледидар арнасының құрылуын қамтамасыз ету; немесе
  - ii аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде хабар тарататын кем дегенде бір радиостанция мен бір теледидар арнасының құрылуын ынталандыру және/немесе соған ықпалдасу; немесе
  - iii телерадио хабарларын тарату құрылымдарының аймақтық тілдердегі немесе азшылық тілдеріндегі бағдарламаларды ұсынуы үшін тиісті шаралар қабылдау;
- b
    - i аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде хабар тарататын кем дегенде бір радиостанцияның құрылуын ынталандыру және/немесе соған ықпалдасу; немесе
    - ii аймақтық тілдердегі немесе азшылық тілдеріндегі радиобағдарламалардың тұрақты негізде хабар таратуын ынталандыру және/немесе соған ықпалдасу; немесе
  - c
    - i аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде хабар тарататын кем дегенде бір телеарнаның құрылуын ынталандыру және/немесе соған ықпалдасу; немесе
    - ii аймақтық тілдердегі немесе азшылық тілдеріндегі теледидар бағдарламаларының тұрақты негізде хабар таратуын ынталандыру және/немесе соған ықпалдасу; немесе
  - d аймақтық тілдердегі немесе азшылық тілдеріндегі аудио және аудиокөрнекі өнімдердің шығарылуы мен таратылуын ынталандыру және/немесе соған ықпалдасу;
  - e
    - i аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде кем дегенде бір газеттің құрылуын және/немесе оған қолдау көрсетілуін ынталандыру және/немесе соған ықпалдасу; немесе
    - ii аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде газет материалдарының тұрақты негізде жариялануын ынталандыру және/немесе соған ықпалдасу; немесе
  - f
    - i егер жалпы алғанда заң бойынша бұқаралық ақпарат құралдарына қаржылық қолдау көрсетілетін болса, аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын бұқаралық ақпарат құралдарының қосымша шығындарын өтеу; немесе
    - ii аймақтық тілдердегі немесе азшылық тілдеріндегі аудио және аудиокөрнекі өнімдердің шығарылуын қаржылық қолдау бойынша бұрыннан бар шараларды қолдану;
  - g аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын бұқаралық ақпарат құралдарының журналистерін және басқа қызметкерлерін оқытуды қолдау.
- 2 Қатысушы тараптар көршілес елдерден аймақтық тілмен немесе азшылық тілімен бірдей немесе ұқсас пішінде пайдаланылатын тілдегі радио және теледидар хабарларын тура қабылдау бостандығына кепілдік беруді және көршілес елдерден сондай тілдегі радио және теледидар хабарлардың ретрансляциясына кедергі жасамауды міндетіне алады. Сондай-ақ олар баспасөз бетінде аймақтық тілмен немесе азшылық тілімен бірдей немесе ұқсас пішінде пайдаланылатын тілде пікірлерді білдіру және ақпаратты еркін тарату бостандығына қатысты ешқандай шектемелер жасалмауын қадағалауды міндетіне алады. Жоғарыда аталған бостандықтарды жүзеге асыруға міндеттер мен жауапкершілік қоса жүретіндіктен, оған заңмен көзделген және демократиялық қоғамда ұлттық қауіпсіздіктің, аумақтық тұтастықтың, халықтың қауіпсіздігінің мүдделерінде, тәртіпсіздіктер мен қылмыстарға жол бермеу үшін, денсаулықты және қоғамдық моральді қорғау үшін, басқа адамдардың атағын немесе құқықтарын қорғау үшін, құпия ақпараттың жария етілуіне жол бермеу үшін немесе әділ соттың беделі мен риясыздығын сақтау үшін қажетті ресімдер, шарттар, шектемелер және санкциялар қолданылатын болуы мүмкін.
- 3 Қатысушы тараптар аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдаланатын адамдардың мүдделері заңға сәйкес және бұқаралық ақпарат құралдарының бостандығы мен сан алуандығына

кепілдік беру міндеті бойынша құрылуы мүмкін органдарда болуын немесе назарға алынуын қамтамасыз етуді міндетіне алады.

12-бап. Мәдени іс-шаралар және оларды іске асыру құралдары

- 1 **Мәдени іс-шараларға және оларды іске асыру құралдарына**– әсіресе кітапханаларға, видеотекаларға, мәдениет орталықтарына, мұражайларға, мұрағаттарға, жоғары оқу орындарына, театрлар мен кинотеатрларға, сондай-ақ әдеби шығармалар мен кино өнімдеріне, халық шығармашылығына, фестивальдер мен мәдени кәсіпшіліктерге, соның ішінде жаңа технологияларды **inter alia** пайдалануға қатысты, Қатысушы тараптар сондай тілдер пайдаланылатын аумақта және мемлекеттік органдардың осы саладағы құзыретіне, өкілеттіктеріне және рөліне сәйкес келетін дәрежеде төмендегілерді міндетіне алады:
  - a аймақтық тілдер немесе азшылық тілдеріне тән бейнелеу мен шығармашылық түрлерін ынталандыру және сондай тілдердегі шығармаларға қол жеткізудің әр түрлі құралдарын дамытуға ықпалдасу;
  - b аймақтық тілдердегі немесе азшылық тілдеріндегі шығармаларды аударуды, дубляжын жасауды, синхрондауды және субтитр пайдалануды кеңейту арқылы оларды басқа тілде түсінудің түрлі құралдарын дамытуға ықпалдасу;
  - c басқа тілдердегі шығармаларды аударуды, дубляжын жасауды, синхрондауды және субтитр пайдалануды кеңейту арқылы оларды аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде түсінудің түрлі құралдарын дамытуға ықпалдасу;
  - d түрлі мәдени іс-шараларды ұйымдастыру немесе қолдау көрсету үшін жауап беретін мекемелердің өздері бастаған немесе қолдау көрсететін іс-шараларда аймақтық тілдер немесе азшылық тілдері бойынша білім мен іс-тәжірибенің болуына мүмкіндік жасалуын тиісті дәрежеде қамтамасыз ету;
  - e мәдени іс-шараларды ұйымдастыру немесе қолдау көрсету үшін жауап беретін мекемелердің штатында халықтың басқа бөлігінің тілімен (тілдерімен) қатар тиісті аймақтық тілді немесе азшылық тілін еркін меңгерген қызметкерлердің жұмыс істеуін қамтамасыз ету бойынша шаралар қабылдау;
  - f нақты аймақтық тілді немесе азшылық тілін пайдаланатын халықтың өкілдерінің мәдени іс-шараларды жүзеге асыруға және жоспарлауға тікелей қатысуын ынталандыру;
  - g аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде берілетін немесе жарияланатын шығармалардың көшірмелерін жинау мен сақтау үшін жауапты органның немесе органдардың құрылуын ынталандыру және/немесе ықпалдасу;
  - h қажет болған жағдайда, соның ішінде әрбір аймақтық тілдің немесе азшылық тілінің тиісті әкімшілік, коммерциялық, экологиялық, әлеуметтік, техникалық және құқықтық терминологиясын қолдау мен дамыту мақсатында оны қалыптастыру және/немесе қолдау көрсету және аудармалар мен терминологиялық зерттеулерді жүзеге асыруды қаржыландыру.
- 2 Аймақтық тілдер немесе азшылық тілдері дәстүрлі түрде пайдаланылатын аумақтардан басқа аумақтарға қатысты, Қатысушы тараптар аймақтық тілді немесе азшылық тілін пайдаланатын адамдардың саны соны ақтайды деген шартпен, осының алдындағы тармаққа сәйкес мәдени іс-шаралар өткізуге рұқсат етуді, ынталандыруды және/немесе қамтамасыз етуді міндетіне алады.
- 3 Қатысушы тараптардың өздерінің шет елдердегі мәдени саясатында аймақтық тілдерге немесе азшылық тілдеріне және оларда көрініс табатын мәдениетке тиісті орын бөлуді міндетіне алады.

13-бап. Экономикалық және қоғамдық өмір

- 1 Экономикалық және қоғамдық қызметке қатысты Қатысушы тараптар бүкіл елдің ауқымында төмендегілерді іске асыруды міндетіне алады:
  - a өз заңнамасынан экономикалық немесе қоғамдық өмірге қатысты құжаттарда, соның ішінде жұмысқа жалдау туралы шарттарда және өнімдерді пайдалану жөніндегі нұсқаулықтар және механизмдерді іске пайдалану жөніндегі нұсқаулықтар секілді техникалық құжаттарда аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдалануға орынсыз тыйым салатын кез келген қағидаларды алып тастау;
  - b компаниялардың ішкі ережелеріне және құпия құжаттарға ең болмағанда бірдей тілді пайдаланатын адамдардың арасында араласуда аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдалануды жокқа шығаратын немесе шектейтін кез келген ережелерді енгізуге тыйым салу;
  - c экономикалық және қоғамдық қызметте аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдалану үшін кедергілер жасауды мақсат ететін іс-тәжірибеге қарсы тұру;
  - d осының алдындағы тармақшаларда аталғандардан басқа шаралар арқылы аймақтық тілдердің немесе азшылық тілдерінің пайдаланылуына ықпалдасу және/немесе ынталандыру.
- 2 Экономикалық және қоғамдық қызметке қатысты, Қатысушы тараптар мемлекеттік органдардың құзыреті қаншалықты мүмкіндік беретін дәрежеде және аймақтық тілдер немесе азшылық тілдері пайдаланылатын аумақта қаншалықты орынды болатынына қарай төмендегілерді міндетіне алады:
  - a өздерінің қаржылық және банктік нұсқаулықтарына коммерциялық іс-тәжірибеге сәйкес келетін процедуралардың шеңберінде төлем талаптарын (чектерді, тратталарды және т.б.) немесе басқа қаржылық құжаттарды толтыратын кезде аймақтық тілдерді немесе азшылық тілдерін пайдалануға жол беретін ережелерді енгізу не болмаса, егер қажет болса, сондай ережелердің қолданылуын қамтамасыз ету;
  - b өздерінің тікелей бақылауындағы экономикалық және әлеуметтік секторларда (мемлекеттік сектор) аймақтық тілдердің немесе азшылық тілдерінің пайдаланылуын кеңейтуге бағытталған қызметті ұйымдастыру;
  - c ауруханалар, кәрі адамдарға арналған үйлер мен жатақханалар секілді әлеуметтік қамсыздандыру мекемелерінің аймақтық тіл немесе азшылық тілін пайдаланатын және денсаулығының осалдығына, жас шамасына қарай, не болмаса басқа себептер бойынша күтімді қажет ететін адамдарға өз тілдерінде дәрігердің қабылдауына, қызмет көрсетілуіне мүмкіндігі болуын қамтамасыз ету;
  - d тиісті шаралар қабылдау жолымен қауіпсіздік техникасы жөніндегі нұсқаулықтардың тең дәрежеде аймақтық тілдерде немесе азшылық тілдерінде де жасалуын қамтамасыз ету;
  - e құзыретті мемлекеттік органдар беретін тұтынушылардың құқықтарына қатысты ақпараттың сондай-ақ аймақтық тілдер мен азшылық тілдерінде де таратылуын қамтамасыз ету.

14-бап. Мемлекетаралық алмасу

Қатысушы тараптар төмендегілерді міндетіне алады:

- a бір тіл бірдей немесе ұқсас пішінде пайдаланылатын мемлекеттердің арасындағы мәдениет, білім беру, ақпарат, кәсіптік дайындық және үздіксіз білім беру саласындағы бұрыннан бар екі жақты немесе көп жақты келісімдерді қолдану немесе қажетіне қарай, тиісті мемлекеттерде бір тілді пайдаланатын адамдардың арасындағы байланысты кеңейту мақсатында сондай келісімдердің жасалуына ықпал ету;
- b аймақтық тілдер мен азшылық тілдерінің мүддесінде, атап айтқанда аумақтарында бір тіл

бірдей немесе ұқсас пішінде пайдаланылатын аймақтық немесе жергілікті билік органдарының арасында шекаралық ынтымақтастықты ынталандыру және/немесе дамыту.

IV Бөлім. Хартияның қолданылуы

15-бап. Мерзімдік есептер

- 1 Қатысушы тараптар Еуропа Кеңесінің Бас хатшысына Министрлер Комитеті айқындайтын пішінде, осы Хартияның II Бөліміне сәйкес жүргізілетін өзінің саясаты туралы және III Бөлімінің өздері келіскен ережелерін орындау үшін қабылданған шаралары туралы мерзімдік есепті тапсырады. Бірінші есеп Хартия мүдделі Қатысушы тарапқа қатысты күшіне кірген жылдан кейінгі жылдың ішінде берілуге тиіс; басқа есептер бірінші есеп берілгеннен кейін үш жылдық аралық мерзімде тапсырылады.
- 2 Тараптар өздерінің есептерін жұртшылыққа жария етуге тиіс.

16-бап. Есептерді зерделеу

- 1 15-бапқа сәйкес Еуропа Кеңесінің Бас хатшысына берілген есептерді 17-бапқа сәйкес құрылған сарапшылар комитеті қарастыруға тиіс.
- 2 Қатысушы мемлекетте заңды түрде құрылған органдар немесе қауымдастықтар құрылған сарапшылар комитетінің назарын осы Хартияның III Бөліміне сәйкес Қатысушы мемлекет қабылдаған міндеттемелерге қатысты мәселелерге аудара алады. Мүдделі Қатысушы тараппен кеңескеннен кейін сарапшылар комитеті төмендегі 3-тармақта көрсетілген есепті дайындаған кезде осы ақпаратты ескеруі мүмкін. Аталған органдар мен қауымдастықтар сонымен қатар II Бөлімге сәйкес Қатысушы тарап жүргізетін саясатқа қатысты мәлімдемелер жасай алады.
- 3 1-тармақта аталған есептердің және 2-тармақта аталған ақпараттың негізінде сарапшылар комитеті Министрлер Комитеті үшін баяндама дайындайды. Бұл баяндамаға Қатысушы тараптардан беру сұратылған түсіндірмелер қоса берілуге тиіс және оларды Министрлер Комитеті жұртшылыққа жария ете алады.
- 4 3-тармақта аталған баяндамада атап айтқанда, Министрлер Комитеті қажет болғанына қарай бір немесе бірнеше Қатысушы тарапқа сондай ұсыныстамалар дайындауы үшін сарапшылар комитетінің ұсыныстары болуға тиіс.
- 5 Еуропа Кеңесінің Бас хатшысы Парламенттік Ассамблея үшін осы Хартияның қолданылуы туралы екі жылдық егжей-тегжейлі баяндама жасайды.

17-бап. Сарапшылар комитеті

- 1 Сарапшылар комитеті әр Қатысушы тараптан бір мүшеден құралуға тиіс, оларды Министрлер Комитеті мүдделі тарап ұсынатын, биік адамгершілік қасиеттерге ие, Хартияға қатысы бар мәселелерде бойынша құзырлығымен танылған тұлғалардың қатарынан тағайындайды.
- 2 Комитет мүшелері алты жылдық мерзімге тағайындалуға тиіс және олардың қайтадан тағайындалуға құқығы бар. Комитеттің мүшесі лауазымын бүкіл мерзім бойы атқаруға мүмкіндігі жоқ мүше 1-тармақта көрсетілген процедураға сәйкес ауыстырылуға жатады және оның орнына тағайындалатын мүше өзінің ізашарының өкілеттік мерзімін аяқтауға тиіс.
- 3 Сарапшылар комитеті процедура ережелерін қабылдауға тиіс. Оның хатшылық қызметтерін Еуропа Кеңесінің Бас хатшысы қамтамасыз ететін болады.

V Бөлім. Қорытынды ережелер

18-бап

Осы Хартия Еуропа Кеңесіне мүше мемлекеттердің қол қоюы үшін ашық. Ол ратификациялануға, қабылдануға немесе бекітілуге жатады. Ратификациялау, қабылдау немесе бекіту туралы құжаттар Еуропа Кеңесінің Бас хатшысына сақталуға табыс етілуге тиіс.

19-бап

- 1 Осы Хартия Еуропа Кеңесіне бес мүше мемлекет 18-баптың ережелеріне сәйкес осы Хартиямен көзделген міндеттемелерді өздеріне қабылдауға келісін білдірген күннен бастап үш ай мерзім өткеннен кейінгі айдың бірінші күні күшіне кіреді.
- 2 Содан кейін осы Хартиямен көзделген міндеттемелерді өздеріне қабылдауға келісін білдірген кез келген мүше мемлекетке қатысты Хартия ратификациялық құжат, қабылдау немесе бекіту туралы құжат сақтауға тапсырылған күннен бастап үш ай мерзім өткеннен кейінгі айдың бірінші күні күшіне кіреді.

20-бап

- 1 Осы Хартия күшіне кіргеннен кейін Еуропа Кеңесінің Министрлер Комитеті Еуропа Кеңесінің мүшесі болып табылмайтын кез келген мемлекетті осы Хартияға қосылуға шақыра алады.
- 2 Кез келген қосылатын мемлекетке қатысты осы Хартия қосылу туралы құжат Еуропа Кеңесінің Бас хатшысына сақтауға тапсырылған күннен бастап үш ай мерзім өткеннен кейінгі айдың бірінші күні күшіне кіреді.

21-бап

- 1 Кез келген мемлекет ратификациялау қағазына немесе қабылдау, бекіту немесе қосылу туралы құжатқа қол қою немесе сақтауға тапсыру кезінде осы Хартияның 7-бабының 2 – 5-тармақтарына бір немесе бірнеше ескертпе жасай алады. Содан кейін ескертпе жасауға болмайды.
- 2 Алдыңғы тармаққа сәйкес ескертпе жасаған кез келген уағдаласушы мемлекет оны Еуропа Кеңесінің Бас хатшысына жолданған құлақтандыру арқылы түгелдей немесе ішінара қайтарып ала алады. Ескертпелерді қайтарып алу Бас хатшы осындай құлақтандыруды алған күні күшіне кіреді.

22-бап

- 1 Әрбір Қатысушы тарап Еуропа Кеңесінің Бас хатшысына құлақтандыру жолдау арқылы кез келген уақытта осы Хартияны жарамсыз деп мәлімдей алады.
- 2 Осындай жарамсыз деп мәлімдеу құлақтандыруды Бас хатшы алған күннен кейін алты ай мерзім өткеннен кейінгі айдың бірінші күні күшіне кіреді.

23-бап

Еуропа Кеңесінің Бас хатшысы Еуропа Кеңесіне мүше мемлекеттерге және осы Хартияға қосылған кез келген мемлекетке төмендегі туралы хабарлауға тиіс:

- a кез келген қол қою;
- b ратификациялау қағазының, қабылдау, бекіту немесе қосылу туралы құжаттың сақтауға тапсырылғаны;
- c 19- және 20-баптарға сәйкес осы Хартия күшіне кірген кез келген күн;

- d 3-баптың 2-тармағының ережелерінің қолданылғаны туралы алынған кез келген құлақтандыру;
- e осы Хартияға қатысты кез келген басқа әрекет, құлақтандыру немесе хабарлама.

Осыны куәландыру үшін осыған қол қоюға тиісті түрде уәкілеттік берілген төменде қол қойғандар осы Хартияға қол қойды.

Страсбургте 1992 жылғы 5 қарашада, ағылшын және француз тілдерінде, мәтіннің екеуі де тең түпнұсқа, бір данада жасалды, ол Еуропа Кеңесінің мұрағаттарына сақтауға тапсырылуға тиіс. Еуропа Кеңесінің Бас хатшысы куәландырылған көшірмелерін Еуропа Кеңесіне мүше әр мемлекетке және осы Хартияға қосылуға шақырылған кез келген мемлекетке жолдауға тиіс.